

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

סדר של פסח

וּסְדֵר של פסח ששאלתם ק"ו הוא, כל אחד ואחד מישראל לריך להסב ולשחם
לרבע טכות של יין, שך שנינו (בפרק ט"ט) אפילו עני שנישראל
לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע טכות של יין, אפילו מן
התמחוי. בתחלה מתגין את הטס ומברכין על היין קודם, שך שנינו מזנו
לו טס ראשון, ב"ש אומר מברך על היום ואח"כ מברך על היין, וב"ה אומר מברך
על היין ואח"כ מברך על היום, למה שהיין גורם לקדושה, ועוד שהאמר דבר אחד
ברכת היין תדירא וברכת היום אינה תדירא, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, וכלכה
בב"ה, וכך מברך:

ברוך אתה ה' אלהי טלך העולם בורא פרי הענן:

ברוך אתה ה' אלהי טלך העולם אשר בחר בנו וכו' • סקדש ישראל והומנים
ברוך אתה ה' אלהי טלך העולם שהחייט וקייבט והגיענו לזמן הזה:

ואין לריך לומר שעשה נסים, שך אומר ראש ישיבה, המקדש בפסח אין לריך
לומר על הטס שעשה נסים, מאי טעמא הואיל שרריך לומר ועשה לנו
את כל הנסים האלו, ושם לריך להזכיר שטבד ועבדות וגם וגאולה, אינו לריך
להזכיר כאן, ואם מזכיר שהי פעמים מוליא שם שמים לבטלה, ובחטובה ובפורים
אנו אומרים אותה ברכה בפני עזמה, ששם אין קדושה ולא הגדה ולא סדר נסים
כפסח, וכך מנהג בשהי ישיבות שאין אומרין. וכך אומר רב נשרנאי גאון
ריש מחיבתא, מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, ובשגומרין
מה שנהגה אין אומר עבדים היינו לפרעה, ואינו אומר מתחלה אלא אומר ויאמר
יהושע אל כל הטס עד ויעקב ובניו ירדו ממצרים, ואומר מברוך שומר עד לא
ולמד וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר את הפרשה כלה, פסוקין כמות שהן
ואינו אומר מדרשא כלל, ואומר רבן גמליאל אומר, ואשר גאלנו ואלל, סימס
גדול בדבר זה, מי שטוב מנהג זה אין לריך לומר שלא יאל, אלא כל מי
שעשה ק, מין הוא, וחלוק לב הוא, וטפר בדברי חכמים ז"ל, ובחש דברי
משנה ותלמוד, וחייבין כל הקהלות לנדושו ולהבדילו מקהל ישראל, ככתוב והוא
יבדל

© כל מוצא כמותי (כמות מילה אח כ"ז וכ"י) כמות כשגב *

כזה לכם לזכרון. ומקורתא לאחחוליי, למעלי שור, לשכתא ראה, לחד בשכתא קדש
 לי, למדין בשכתא אס כסף, ולתלתא בשכתא במדבר סיני, ולארכעא ויהי בשלח
 פרעה, לחמשתא בשכתא כל הבטר, וכך מנהג בשתי ישיבות וכלל מקומות :

ופסח שחל להיות במוצאי שבת, או בשאר ימים טובים כגון עצרת וסוכה, מתפלל
 ק, אתה בחרתו מכל העמים וכו' עד ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת :
 ותודיענו משפטי וכו' ותורות אמת, חקים ומצות טובים אשר יעשה אותם האדם
 וחי בהם, ותגזילנו וכו' עד והבדלת את עמך ישראל בקדושתך.
 ותתן לנו ה' אלהינו וכו' עד מקדש ישראל והומנים :

וזה הוא שאמר רב יוסף אן תקינו לן רב דשמואל מרגיטא בבבל, ותודיענו
 משפטי לךך. ובהבדלה של כוס קדש הוא מברך, אס יש לו יין אומר בתחלה,
 ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם בורא פרי הגפן :
 ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל
 והומנים :

ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם בורא מאורי האש :
 ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המבריל וכו' ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי
 לששת ימי המעשה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הברלת ויום השביעי מששת
 ימי המעשה קדשת. והברלת וקדשת את [עמך] ישראל בקדושתך. ברוך אתה ה'
 המבריל בין קדש לקדש :

ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגינו לזמן הזה :
 וסימן יקנה"ז : י' יין. ק' קדוש, נ' נר, ה' הבדלה, ד' זמן. ואס אין לו יין מדליל
 על הפת, ואעפ"י שכחנו למעלה שאין מדלילין על הפת, ודאי קד הוא
 שכתאר ימות השנה אין מדלילין על הפת כל עיקר, וכמו שכחנו טעמו של דבר,
 אבל⁷ שבת ויום טוב שיש קדוש והבדלה, אס אין לו יין מדליל על הפת
 וספיר דאמי, וכן אמר טעם אדונינו מאיר עינינו מר רב צדוק גאון זלה"ה
 חילו עמדה הלכה עד שלח אבא אבוא דשמואל לרביתינו ילמדנו רבינו סדר הבדלות
 אין, שלח ליה כך אמר ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו גה"ק מר הבדלה
 יין קדוש, ואמר ר' חגיגא משל למלך יולא ואפרטוס נכנס, מלוין את המלך,
 חו היא שבת, ואחר כך יולאין לקראת אפרטוס, חו היא יום טוב, הוא אמרינן כיון
 שהבדלה קודם, וקיימא לן דאין מדלילין על הפת, אסור להבדיל על הפת אפילו
 ממוצאי שבת ליום טוב, עכשיו שאמרו חז"ל סיכא דאיכא זמן סיכי עבדין,
 אבין אמר יקנה"ז ונה ורנא אמר יקנה"ז והלכתא כרבא, כיון שקדוש אומר
 תחלה נעשה קדוש (על הפת) [עיקר] והבדלה כעפילה, ומדלילין על הפת עם קדוש,
 הלכך יום טוב שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו יין, בתחלה מברך
 המציא להם וכו', ואחר כך אשר בחר בנו וכו', ואס יש לו בשמים מברך (* על
 הבשמים ואח"כ על המאור, ואס אין לו בשמים אומר בורא מאורי אש ואח"כ

המבדיל

⁷ מונח בתי' ערבי פאחים דף ק"ז ע"ב. * עי' במדרי ס"ט המבוא כדי יין, ועי' ב"י ס' ת"א, והנה למעלה,
 גם בסדר הבדלה למ"ש, לא מוכר ברכת בשמים, ומכאן נראה בעליל שהוא אן שגגה איזה מעתיק.

שתי תורות וקורין בלחח שלשה בענינו של יום ובלחח קורא מפטיר בפינחס מן והקרבחם אשה עולה לה' של פסח עד סוף פסקא . ובחולו של מועד אומר קדושא דסדרא כמנהג חול גמור, ולאחר כך מתפללין תפלת מוסף :
 באלו ארבעה ימים של חולו מועד אומר מן ומחיה והאל הקדוש . ואומר אתה בחרתו וכו' אוא"א וכפני חמאי . והשיאנו עד מקדש ישראל והומנים . רצה ומדים ושים שלום .

ושבת שחל להיות בחולו של מועד , קורין מן ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי בחלב חמו , ומפטיר קורא מן והקרבחם דפסח ומפטיר ביחזקאל מן היתה עלי ד' עד סוף פסקא . ומתפללין תפלת מוסף , מן ומחיה והאל הקדוש . אתה בחרתו עד ותתן לו ד' אלהינו באהבה שבתות למערה , ומעדים לשמחה תמים חמנים לששון , את יום המצות הזה . את יום תג המצות הזה עד זכר לציאת מצרים . ואומר אוא"א כפני חמאי וכו' ואומר רצה ומדים ושים שלום :

בשביעי של פסח מתפלל כתפלת יום ראשון של פסח , ומזליחין ס"ח וקורין מן ויהי בשלח פרעה עד כי אני ה' רפאך , ומפטיר קורא בפינחס והקרבחם אשה דפסח² עד סוף פסקא , ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד עד סוף שירה :
 ביום שמיני קורין כל הבכור עד סוף סדרא , ומפטיר בישעיה עוד היום בנוי לעמוד עד להלי ורני , חה סדר הפרשיות שקורין בשמונה ימים של פסח :

וסימן . משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא .

והא דסדר רב נערונאי גאון לרבנן די באספמיא ששאלתם יום טוב שחל להיות בשבת במנחה , באי זה ענין קורין , בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת . אין קורין אלא בפרשה שנוהגת בלא יום טוב , שכיון שאין קריאה במנחה ביום טוב . אין זכרון ליום טוב כאן , וכדרכו אחדיו דאמר רב אחדיו בר מחנה אמר רב , יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בבית במנחה ביום טוב אין לריך להזכיר של יום טוב , שאלמלא שבת אין נבית במנחה ביום טוב , הכא נמי אלמלא שבת אין קריאה במנחה ביום טוב , הלכך פרשת שבת הוא דקרי' . וששאלתם שבת שחל להיות בחולו של מועד דקרינן ראה אתה אומר אלי ומתרמי להיות פרשת פסל לך בערב שבת או באחד בשבת , קורין אותה וכוּפלין אותה , (אין) [אין] קורין פרשה אחרת . מאן דשאל הא שאליתא לא עיין בה כלל , דפסל לך בערב שבת ובאחד בשבת לא מתרמי כלל , דהכין לא מתרמי לעולם , אי בשבת הויא קבעיה דפסחא , ליכא , אי בחד בשבתא הויא פסחא ליכא ראה אתה , דשבת יום טוב שני וכל הבכור הוא דקרינן , וראה אתה בחולו של מועד הוא דליכא , דאחר רב חקן בר רב' שבת שחל להיות בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי קורין ראה אתה אומר אלי . בתרין בשבתא לא מקלע כלל , אי בתלסא בשבת חילקע פסחא , פסל לך בהדי ראה אתה מתרמי , דפסל לך ביום חמישי הוא ויום חמישי שבת הוא , בארבעא לא מקלע פסחא כלל , וכן במעלי שבתא לא מתרמי כלל , פש ליה יום חמישי , כד מתרמי ביום חמישי קרינן משט מן ויהי היום

אמר ר' יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזומות לכל צדיק ,
אמר ריב"ל אלו עשרים וששה כי לעולם חסדו כנגד עשרים וששה דורות שברא
הקב"ה בעולמו ולא נתן להם פורה חן ואחסן בחסדו . וכתיב אמר רב נטרונאי
גאון ארבעה טובות שבפסח חובת הן , ואי אפשר שלא לשמות . ואם לא שחה
לא יאל ידי חובתו וחייב מלקות מדרבנן . ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות או שהיה
בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין , ישרה למוקים במים ויעשה ארבעה טובות ,
שכן שנו חז"ל(*) יין למוקים לא יביא לקרבן ואם הביא עשר . וכיון דלקרבן אם הביא
עשר , לקדוש ולהבדלה לכתחלה עשר במקום שאי אפשר . ושם מפורש שבאו חמשי
קירואן אללנו ואמרו שיאמר בלילי פסחים בחר בנו לרוממנו , טעות הוא בידן ,
מפני שקדוש אחד לכל המועדות כן , אלא יש לכל אחד ואחד מודע שלו :

קך הוא סדר קדוש וכגדה ואכילת שאר ירקות ומרור בלילי פסח :

ובשחרית מתפלל כמו בערבית , ומוליחין ספר תורה וקורין מן וסיה היום
הזה לכם לזכרון , עד מארץ מצרים על לבאום , וקורין חמשה
אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן , ומוליחים ס"ח אחר⁷ וקורא המפטייר
בפ' פינחס ונחמדש הראשון בארבעה עשר , ומפטייר ביהושע מן בעת שהיה
עד ויריחו סוגרת ומסגרת , ועוד מוסיף ויהי ה' את יהושע . ובראש מוסיף
שני פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו , ויאמר יהושע אל הכהנים :
וביום שני קורין שור או פסח או עז כי יולד עד וידבר משה את מועדי ה' ,
ומפטייר במלכים וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו :

ועומדן בתפלת מוסף , ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם: אתה בחרתו עד ובר
ליציאת מצרים , כמו שכתב למעלה , ואומר אלהינו וא"א מפני הבאינו וכו'
כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך , ובחדש הראשון בארבעה עשר יום
לחדש פסח לה' וגו' עד ושני תמידן בהלכתן , או"א מלך רחמן וכו' טונן מקדשך
על סטנו וכו' עד כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך :

והשיאנו ה' אלהינו וכו' כאשר רצית ואמרת לברכנו , קדשנו במצותך ותן
חלקנו בתורתך ושבענו כשוכך ושמת לבנו בישועתך , ושהר לבנו
לעבודך באמת , והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון כועדי קדשך . והרצה לפניך
תפלת עבוסך כחמרים וקרבן טובך . בא"י מקדש ישראל והזמנים :

ואומר עבודה והודאה ושים שלום : זו תפלת מוסף של שני ימים הראשונים :

ביום שלישי של פסח שהוא חולו של מועד קורין קדש לי כל בטר עד ויהי
בשלח פרעה , ביום רביעי קורין מן אם כסף תלוה את עמי את העני
עד לא תכשל גדי בחלב אמו , ביום חמישי קורין מן פסל לך עד לא תכשל
גדי , ביום ששי קורין מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד
ולגר ולאחר הארץ . ובאלו הארבעה ימים של חולו של מועד כל יום מוליחין
שתי

(*) נחם' ב"ב נ"ז ע"ב ע"ג : ר"ח ס"ח וס"ד וס"ד סי' כ"י כעיר קתנו שלא מלא נהגמד (לחילא שתי
ר"ח אלא ע"כ עשרים סג"כ וכו' , נב"י סימן ס"ח ונב"י חק"ד , ע"ג :

מאי, כיון דנפק ליה לא מפיק או דלמא כיון דחובה הוא מפיק, ח"ש דלמא רב אשי כי הוינן בי רב פפא הוא מקדש לן ובי הוא אחי אריסיה מדברא הוא מקדש ליה, אלמא מוילא אדם ידי חובתן לאחריס ואפילו כמה פעמים, ואם כלם למדים ברכת המזון מברך ראובן בביתו ושמשון בביתו ולוי בביתו, ואותו מקדש אינו מברך ברכת המזון שאם בירך נאסר לטעום כלום, אלא ממתין הוא וחוזר בבית כלם ואומר יהללך וחוחס, וכיון שמגיע בבית אחרון מברך ברכת המזון ואומר על הסדר, אבל אותו ראובן שמעון ולוי אם אין למדים ברכת המזון, אסור לקדש אלא בבית אחד, ואם מקדש בשני בתים מוילא שם שמים לבטלה ועובר על אין מפטירין:

ולגבורה את הלל אין מברכין בלילי פסחים, ולמה מפני שחולקין אותו באמצע, וזה ששינו והרביעי גומר עליו את ההלל, מפני משנה זו, עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה וכו' אומר עד חלמים למעטו מים, הולך לומר והרביעי גומר עליו את ההלל, מפני שצריך לסיים את ההלל כלו ולא ישייר כקריאת ראש חדש:

וארבעה כוכות של פסח מותר לשתות בין טום קדוש לטום הגדה, ובין טום הגדה לטום ברכה על מזונו, ואחר מזונו כמה שירצה ישתה בלא ברכה, אלא כיון שצריך אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה וכוס רביעי של הלל, שכך שנינו מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, בין הטובות הללו אם ראה לשתות ישתה. ומה אלו בין ראשון לשני ובין שני לשלישי, ומה טעם שאמרו חז"ל בין שלישי לרביעי לא ישתה דאין מפטירין אחר פסח אפיקומן (בעונג), ואין אנו אומרים בין [ראשון לשני ובין] שני לשלישי, מכלל שבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר:

ואם רוצה לשתות טום אחד אחר ארבעה כוכות, חוזר ואוחז טום חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחוחס ביהללך, שכך שנו חז"ל הניח חמישי*) אומר עליו הלל הגדול דברי ר' ערפון, ויש אומרים ה' רועי לא אחסר, מהיכא הוא הלל הגדול, רב יהודה אומר מהדו לה' עד על נהרות צבל, וכך אנו מוהגין כרב יהודה, ואעפ"י שחולקין חכמים אחרים ר' יוחנן דאמר משיר המעלות ועד על נהרות צבל, אעפ"י כן מנהג שתי ישיבות עושים כרב יהודה. ואף רב שר שלום גאון ק' אמר. בין הטובות האלו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה. אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר, וארבעה כוכות חובה, דתגן מזגו לו טום ראשון ומזגו לו כוס שני ומזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו והרביעי גומר עליו את ההלל, ואמרינן טלה אמר ליה רבינא לרבנא עוקבא שמעת מינה ברהמ"ז עוונה כוס, אמר ליה ארבעה כבי תקינו רבנן כנגד חירות, כי היכי דנהו מלוה בכל חד וחד, מכאן למדנו שארבעה כוכות חובה, חמישי רשות, אם רוצה שותה ואומר עליו הלל הגדול ואם לאו פטור, וצריך לומר אחר הדו לאל השמים כי לעולם חסדו, יהללך וכו' וחוחס. וכך שדר רב כהן דק גאון ז"ל. ולמה נקרא שמו הלל הגדול

אמר

(*) ע"י פיר' ה"א וכו' שם.

שמעכבת, שכיון שצריך ברכת המזון שוב אין לו רשות לטעום אלא כוס ד' בלבד, שקד שנינו בין שלישי לרביעי לא ישתה, היחר גמור היה לקדש אפי' בבית הרבה, ואם כלם למדים ברכת המזון יש תקנה, כיצד הוא עושה מקדש בבית ראובן קידוש היום ונוטלין ידיהם ומצרכין ענט"ו, ומביאין מה שמבקשין משאר ירקות חוץ מחצרת, ומצרכין בורא פרי האדמה ומצבילין בחרוסת, ואוכלין וחוצרין ואחזין כוס אחר ואומר מה נשחטה ועבדים והגדה והלל עד חלמיש למטינו מים, שקד אמרו חז"ל עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה, וב"ה אומר עד חלמיש למטינו מים, והלכה כב"ה, ואומר שגאלנו ותוחם גאל ישראל, שאמרו חז"ל ק"ש והלל אומר גאל ישראל, בללוח גואל ישראל, ומצרכין בפ"הג בפני עלמו, מאי טעמא מפני שכל אחד ואחד מלוה בפני עלמו הוא, ושוב טעם אחר, בכעודה של כל השנה אעפ"י שיושבין וקובעין על היין והן שותין, כיון שצרכו ברכת המזון לריבין לברך בפ"ה, ולמה הן לריבין והלא עדיין הן קובעין, אלא כך אמרו חז"ל כיון שהפסיק ברכת המזון שאין יכול לשחות בין ברכה לברכה חייב לברך בפ"ה, וכן בני מסיבה שהיו יושבין וקובעין יין ושותין ועמדו להתפלל והתפללו וחזרו וישבו לשחות, לריבין לברך בפ"ה, ולמה הן לריבין והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון [שעמדו להתפלל ואין יכולין לשחות בתוך התפלה, ה"י כיון] שאמר ההגדה, ואין יכול לשחות בתוך הגדה כמו שהפסיק דמי, ולריך לברך. ומן הטעמים הללו נמדנו שארבעת לריך לברך על כל אחד ואחד בפ"ה בפני עלמו, ואחר ששותין כוס שני חוצרין ונוטלין ידיהם פעם שניה ומצרכין ענט"ו, שקד אחז"ל אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש אעפ"י שנעל ידיו בטבול ראשון חזר ונוטל ידיו בטבול שני, וסוף שמועה אנו אומרים מה טעם כיון דבעי למימר הלל ואגדתא מסיח דעתיה וידיים עסקניות הן, לפיכך לריבין ליעול ידיים שתי פעמים אחד בטבול ראשון ואחד בטבול שני, וכן⁷ למזון, ואחזין שתי ככרות שלמות ופרוסה מאותן פרוסות שהגביהן ואמר עליהם מזה ז', ומינין שאנו חייבין לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, שהרי אחז"ל לא היה המן יורד להם לישראל ביום טוב, וכיון שלא היה יורד נעשה יום טוב כשבת, וחייב לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובלע פרוסה אחת משתי ככרות, כמו שאמרו חז"ל אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובלע חדא, מאי טעמא לקטו לחם משנה כתיב, ואחר שיבלע ומצרך המזליח לחם מן הארץ. חזר ומצרך לאכל מזה, ומטבל בחרוסת ואוכל, ואוחז [חזרת ומצרך לאכל מרור, ומטבל בחרוסת ואוכל], ומיניח חזרת במטה ואוכל, שקד אחז"ל מצרך לאכל מזה ואוכל, ומצרך לאכל מרור ואוכל, והדר אכיל מזה ומרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל, חס הוא מנכא אכילת ירקות ששאלתם מלפניו. ועד כאן אפשר לקדש ואפילו עד עשרה בתים זה אחר זה, עושה בבית ראובן כסדר הזה ויואל, ומכאן בבית שמעון ועושה כסדר הזה ויואל, וכן אפילו עד עשרה בתים, שקד אחז"ל הני אהבה בריה דר' זירא כל הצרכות כלן אעפ"י שיאל מוליח חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יאל מוליח ואם יאל אינו מוליח. בעי רבא ברכת הלחם של מזה וברכת היין של קידוש היום מאי

(7) ר"ל והא עיניה לא גס למזון, ונש"ה גאונים הכיר ס' רפ"ג גי' והא למזון.

סדר הגדה

ומי שאומר כן דברי ברות הן, בשלמא שחי פעמים ודאי קא אמרינן ארברייה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש אעפ"י שנטל ידיו בטבול ראשון חוד ונטל ידיו בטבול שני שהוא של לחם, ומברך בשתייהן ענט"י, אלא שלישיה היכן מקומה, אם אחר המזון כבר אמרו חז"ל מים אחרונים חובה ואין טעוין ברכה, הילכך אין ברכה בפסח אלא שחי פעמים. שמה עדיין יש בידכם אותו טעום שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום גאון ז"ל, שאנו מברכין בפסח ענט"י ועל רחילת ידים ועל שטיפת ידים, וסימן נר"ם, וזהו וכתבו לכם שטעום גדולה היא זו, חכמים ובעלי תורה נמוחסם יעשו כטעום זה, מה שנתנה פסח מכל ימות השנה, ועוד לא מלינו רחילת וטיפתה כל עיקר, שמה במקדש כשסיו כהנים רוחלים היו מברכין על רחילת ידים, שנא' ורחלו אהרן ובניו, ועשיו הודע את רבנן ושאר ישראל שלא יעשו ולא יעשו אלא כמו שפירשו לך: ומוזגין טוס שלישי ומברך על מזונו כבשבה, הון, ועל הארץ, ובברכה שלישיה פוסח בנחמה, ולכשמגיע למהרה תחזיר למקומו * אומר יעלה ויבא ביום חג המולת הזה, כל הברכה כמו שכתבנו. ולכשסיים מברך, בורא פרי הגפן. ומסב ופותח כל אחד ואחד טוסו בהסבה:

ומוזגין טוס רביעי, ואומרין:

שפוך חמתך אל הגוים וכו' עד ואת נהרו השמו: לא לנו ה' וגו' עד משעה ועד עולם הללוהו. אהבהו כי ישמע וגו'. שומר פתאים ה' דלותי וגו'.

יקר בעיני ה' המורה לחסדיו וגו' עד יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו: מן המצר קראתי יה עני במרחב יה וגו'. ימין ה' עושה חיל, ימין ה' רוממה וגו' עד החד לה' כי טוב לעולם חסדו. יהללוך וכו' עד כי לך טוב הודות ולשמך נעים לומר בכל יום המיד, ומעולם ועד עולם אתה אל. בא"י מלך מהולל בתושבות: וכן אמר המרנא ורבנא טשה ריש מתיבתא, וחדלי אחר מזונו בליני פסחים חייב לגמור את הסלל ולומר יהללוך ולחסום, שכן שנינו מזנו ל' טוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את הסלל, ואומר עליו ברכת השיר, אילו אמרנו אומר עליו את הסלל הייתי אומר כהלל של ראש חדש, עכשיו ששינוי גומר יחיד חייב לגמור ולחסום אחריו. חלוקין ר' יהודה ור' יוחנן, דקא אמרינן מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך, ר' יוחנן אמר נשמת כל חי, והלכה כרב יהודה. וכך מנהג בשתי ישיבות. ומברכין:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ושוחין טוס רביעי, ומברכין:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן. ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה לאכול מצותי ולשבות מצובה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך, כי אתה טוב ומצויב לכל. ברוך אתה ה' על [הארץ ועל פרי הגפן]:

ומי * שמבקש לקדש בפסח בנתיים הרבה כילד יעשה, אילולא ברכת המזון שמועבכת

* לפי הראשונה נוסח ברכת"ו של סדר ר"ע הוא כנוסח סדר וע"פ. כי ככ"ו שלפנינו לא מלינו ברכת המזון: * ע"י נתיבות כנאונים שנס"ם נכרות דמק"ס ס' רס"ו נמלא טס על הסגונס עם איזה שינויים.

תפסל בחרוסת ואוכל. דככי אמר מרנא ורננא משה ריש מחיבתא דמברך ברישא המוילא, דליה ברכה דקדימא להמוילא, דאורחא דמלתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא והדר לברוכי על מצה דמתעביד מנה מצה, הלכך מברך המוילא לחם ברישא וצולע ולא אכיל עד דמברך על הדיא אומלא לאכל מצה והדר אכיל, דלא אפשר למיכל מקמי דלברך עליה לאכול מצה, דאיה למימר לאחר שמילא כריסו ממנו תחר ומברך עליו, אלא מברך המוילא לחם תסקיל פרוסה ומברך עליה לאכל מצה, ופמיית בחרוסת והדר אכיל, והכי נהגיין במחיבתא למעבד. ומלה לריך הסבה:

ומטל חרות ומברך:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל מצור.

וטפסל בחרוסת ואוכל, ואין לריך הסבה. (הביאו לו) [ה' מיי] ירקות יולא בהם לשום מצור, כמו ששינו אלו ירקות שאדם יולא בהם לשום חובתו בפסח,

בחרת, בעולשין, בהמכא, ובחרחבינא, ובמצור. ומלה בחרת דאמר ר' אשתעי מלה בחרת דהיא חסא, ואמר רבא מאי חסא דחס רחמנא עין, וחחר וכוך חרת במלה ואוכלן בלא ברכה, זכר למקדש כהלל, שאמרו עליו על הלל שהיה טורק בבת אחת ואוכלן משום שגא' על מצות ומרורים יאכלוהו. ואוכלין ושותין כל לריכסין, ולאחר שיאכלו אוכל כל אחד ואחד כזית מצה, משום שאמרו ח"ל אין מפטירין אחר פסח אפיקומן. ואמר מאי אפיקומן רב אמר שלא יפקרו מחבורה לחבורה, ותמואל אמר כגון אורדילאי לי וגחליא לאבא, ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כותיה דר' יוחנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזים:

וטפלין⁶⁷ דיהן ואין לריכין לברך ענט"י בין קודם אכילה בין לאחר אכילה, (או אינו) [ואינו] לריך אלא בשחרית בלבד, והרי בפסח מברך שלשה פעמים. כך ראינו שאוהה נטילת ידים של שחרית אינה עולה למיין, שאוהה נטילה אינה עשויה אלא לנעמה, שכיון שיסן אדם קיימא לן שידים עסקניות הן, לפי' נוטל אדם ידיו וחייב לברך. ולאכל לחם חייב ליטול ידיו ולברך על כו"י. דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים טמא הוא, הא שטף טהור, ואמר ר' אלעזר מכאן סמכו חכמים נטילת ידים לחולין מן החורה, לפיכך חייב ליטול ידיו וחייב לברך. אבל מים אחרונים של אחר הסעודה לא יברך, ואם ברך מוילא שם שמים לבעלה, דקא אמריין מים ראשונים מלה ופעונין ברכה ואחרונים חובה ואין פעונין ברכה, מפני שחובה הוא שלא יסתכן, ולא חובה מלה הן, דקא אמריין מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מלה סדומית יש ויסמא את העינים, וכמה אמר אב"י משתכחא כקורטא בי טורא, לפיכך נוטל ידיו ואין לריך לברך כמו שכתב' בין של שחרית בין של סעודה. אלא בפסח שכתבת והרי בפסח מברך שלשה פעמים. מיין לך וז' ומי אמרה לנו וסיקן מקומה, לא מלינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלשה פעמים, ומי

ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ברוך הוא כנגד ארבעה בנים דברה תורה כו' .
 עד בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מצחים לפניך :
 מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו' עד ויעקב ובניו ירדו מצרים :
 ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקדוש ברוך הוא מחשב את הקץ
 לעשות כו' עד ואחרי כן יצאו ברכוש גדול :

והוא שעמדה לאבותינו ולנו כו' אלא הקדוש ברוך הוא מצילנו מידם :
 צא ולמד מה ביקש לבן הארמי כו' ואת עיון ועריה . וירעו אותנו המצרים כו'
 ונצעק אל ה' כו' עד רצ"ח ער"ש באח"ב .

רבי יוסי הגלילי אומר כו' . רבי אליעזר אומר כו' . רבי עקיבא אומר כו' . עד מאתים
 וחמשים מכות :

כמה מעלות טובות למקום עלינו, אלו הוציאנו מצרים כו' . על אתה כמה וכמה
 טובה בפולה ומכופלת למקום עלינו , הוציאנו מצרים . עשה בהם שפטים .
 עשה באלהיהם . כו' עד לכפר על כל חט איתנו :

רבן גמליאל היה אומר כו' . פסח שהיו אבותינו אוכלין כו' . מצה זו שאנו אוכלין
 יכו', מרור זה שאנו אוכלין כו' . בכל דור ודור כו' . לפיכך אנטו חייבין להזות
 להלל לשבת לפאר לרוםם להדר ולקלם , למי שעשה כו' עד ונאמר לפניו הללויה :

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו ונאל את אבותינו מצרים והגיענו
 הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור , כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למעדים
 ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום . שמחים בציון עירך וששים בעבודתך . ונאכל
 שם מן הפסחים ומן הובתים שייגע את דמם על קיר מובתך לרצון . ונדה לך שיר
 תרש על גאולתנו ועל פדות נפשנו . ברוך אתה ה' גאל ישראל :

ומנרך ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם בורא פרי הגפן :
 ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסכה , וכשאומר מלה זו שאנו אוכלין לריך להגביהו ,
 כשר אין לריך להגביהו שמא יאמרו כשר זה פסח הוא , ומראה כאוכל
 קדשים בחולס לארץ :

ולאחר ששותין כוס שני נוטלין ידיהם ומברכין :
 ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם אשר קרשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים :
 ונטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך שלימה וכולע משתי ככרות ,
 ומנרך קודם :

ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם המציא לחם מן הארץ :
 ואינו אוכל . וחרר ונטל הפרוסה כשהיא בתוך שלימה וכולע כמו שאח"ל , אמר
 רב פפא הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה וכולע מה פעם לחם
 עני כתיב ביה . ומנרך ,

ברוך אתה ה' אלהי מלך העולם אשר קרשנו במצותיו וצונו לאכל"ז מצה :
 ומטבל

17 מ' סעודה נספ סו' .

ומטבילין בחרוסת ואוכלין, ובמקום שיש שני מינין מצדך קודם בורא פרי האדמה ואוכל כמו שכתבנו למעלה, ולכשיגיע לאוכל מרור, מצדך, ברוך אחת ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וזמנו לאוכל מרור. ואוכל.

אבל במקום שאין שאר מיני ירקות אלא מרור בלבד, מצדך עליו בורא פרי האדמה ולאכל מרור, ואוכל, ולבסוף אוכל למרור בלא ברכה (זכר למקדש כהלל) וכן הלכתא :

ומביאין שולחן שיש עליו שלש מצות וחרסת וחרסת ושני תבשילין. מאי שני תבשילין אמר רב הונא סלקא, חדדין, וארוחא, אורח, חקיה אמר אפילו דג ובינה, ר' יוסף אמר אפילו שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה, רבינא אמר אפילו גרמא ובישולא. ומוטל הבקי מזה ובוטע אותה לשנים ומיחה בשולחן, אמר רב שימי בר אשי מזה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השולחן אלא בפני מי שאומר הסגדה. רב כהנא אמר כלן בפני שאומר הסגדה, והלכה כרב כהנא :

ומוחזין כוס שני ועוקרין את השולחן ואומר :

הא לחמא וכו' השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא הכא עברי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין :

ומניחין לשולחן בפני מי שאומר הגדה, ולמה עוקרין את השולחן, אמרי דבי ר' ינאי כדי שיכיר תיטוק וישאל. אבוי הוה יתיב קמיה דרבה זוזא דקא מגביה פתורא, אמר להו מי אכלין מידי דקא מעקריתו לחבא מקמן, אמר ליה רבה פטרקן ממימר מה נשנה. ואם יש שם תיטוק שואל כמה ששנינו זמנו לו כוס שני וכאן הבן שואל, אם אין דעת בבן אביו מלמדו, ואמרו חז"ל חכם בנו שואלו, ואם לאו אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים בקיאים בהלכות פסח שואלין זה לזה, ואומרין כך :

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבבל הלילות אין את מטבילין אפילו פעם אחת. והלילה הזה שתי פעמים. שבבל הלילות את אוכלין חמץ או מצה והלילה הזה בלו מצה. שבבל הלילות את אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור. שבבל הלילות את אוכלין ושותין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה בלע מסובין :

ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אוֹבד אביו עד שגומר כל הפרשה, וזה גנות : וכן היא ההגדה והדרישה :

עבדים היינו לפרעה במצרים כו' ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו מצרים עריץ את ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה כו' עד הרי זה משובח :

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע כו' עד ק"ש של שחרית. אמר רבי אלעזר ב"ע כו' עד לימת המשיח :

יבדל מקהל הגולה, וכי עבדים היינו שאמרו חכמים ז"ל לא מן התורה הוא, ואמרת לבקך עבדים היינו לפרעה, ויאמר יהושע אל כל העם, לא מתחלה עובדי ע"ז הוא. שך שנינו מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואמרנו מאי גנות רב אמר עבדים היינו, ואילו כי טינה שיש בלבבם וחלוק לבם ואין רצון לומר דברי משנה ותלמוד, מאי איכפת להם לומר מתחלה, אלא הללו מינין ומלטיגין ובחזן דברי חז"ל, ותלמידי עון ירקב שמו אבי אביו של דניאל חוט המשוש ברשע ובמינות, שאמר לכל הוטים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי, ועדיין הם בעשותם ונעשו אומה לעלמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעלמו, וראה מרכא ורבנא איעזר אלוף ז"ל ספר תועבות שלו שקורין אותו ספר מזות, כמה תחבולות יש בו, ועכשיו לריכין לנדותם שלא להחפיל עם ישראל בבית הכנסת ולהכדילם עד שחחרין למוטב, ומקבלין עליהן שמוהגין כמנהג של שמי ישיבות, שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא ילא ידי חובתו: ובקדוש לריכין לומר אשר בחר בנו ורוממנו, דאמר שמואל לעולם אל יוליא עלמו מן הכלל:

ואם חל להיות בשבת מתחלה אומר: ויכלו עד אשר ברא אלהים לעשות: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות לכבודך ולשבתותיך לשמחה. חנים וחמים לששון. את יום המנוח הזה, את יום תג המנוח הזה. את יום טוב מקרא קדש הזה. ומן תרוהנו באהבה מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואנחנו קדשת מכל העמים. ושבת ומעדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והומנים:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

ישותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה, שארבעתן לריכין הסבה. ומסב בלד שמאל שך אמרו חז"ל פרקין לא שמים הסבה, הסבה ימין לא שמים הסבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לשתע ויבא לידי סנה, אשה אינה לריכה הסבה שאין דרך של נשים להסב, ואם אשה תשובה היא לריכה הסבה, בן אלל אביו לריך הסבה, תלמיד אלל רבו אין לריך הסבה, ששנינו מורא רבך כמורא שמים, ואחד אנשים ואחד הנשים חייבין בארבע טפות האלו:

ולאחר ששותין מביאין מים ומוטלים ידיהם ומברכין ענטי, דאמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין לריך נטילת ידים. ומביאין מיני ירקות כגון חמא או חסא או גרגירא או כרפס או ססברתא, ומביאין לפניו תרוסת חליק"א שעושין אותו במקומו מן תמרים. ולוקחין כל אחד מירקות הללו ומברך:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הארצה:

הסבדיל, ואח"כ שהחיינו, וביוס טוב שאין צו זמן הלכה כרב דאמר יקנה, יין קדוש נר הבדלה. ובתפלת ערבית של מולאי יום טוב לחולו של מועד מבדיל על היין אבל לא על ידי אור. ואמר ר' זירא יום טוב שחל להיות בחמלט שבת, אומר בין קדש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום המצויי לששח ימי המעסה, בא"י המבדיל בין קדש לחול. מאי טעמא סדר הבדלות הוא מוטה :

סדר חג שבועות

לחג שבועות מעריב, כך אמר רב נטרונאי גאון ז"ל בלילי ימים טובים שחומתין ברוך אתה ה' פורס סוכת שלום עלינו ועל עמי ישראל מצהם ציזן ובונה ירושלים, אסור לחתום כך, שך אח"ל ר' אומר אין חומתין בשמים : ועוסרין בתפלה ומתפללין אבות וגבורות וקדושת השם ואתה בחרתנו כמו בפסח, אלא שאומר את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו עד וזכר ליציאת מצרים, ואומר יעלה ויבא וכו' והשיאנו. ויום טוב שחל להיות בשבת אומר שבתות למנוחה ומעידים לשמחה ויום המנוח הזה ויום חג השבועות הזה, והוחם בא"י מקדש השבת וישראל והזכנים :

ואמר רבא יו"ט שחל להיות בשבת שליה לבור היורד לפני התיבה במעריב אינו ריך להזכיר של יום טוב, שאלמלא שבת אין שליה לבור יורד לפני התיבה בערבית ביום טוב, דכי תקיט רבן לא תקיטו אלא בשבת מפני סכנת שדים : וכדרך שמתפלל בערבית כך מתפלל בשחרית, ומולאין ב' ס"ת וקורין ביום ראשון מן נחדש השלישי עד סוף פסקא, ומפטיר קורא מן וביוס הבטורים עד סוף פסקא, ומפטירין ביחזקאל מן ויהי בשלשים שנה עד ותשאני רוח. ויום שני כל הבטור עד סוף פסקא, וקורא מפטיר כאתמול, ומפטירין בחזקוק, מן וכו' בהיכל קדשו עד למנלח בכניותי :

ועוסדין בתפלת מוסף, ואומר מן וטחיה והאל הקדוש : ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים : או"א מפני חשאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל ארמנו וכו' עד כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור : וביום הבכורים בהקריבכם וגו' עד ושני תמידין כהלכתן : או"א מלך רחמן רחם עלינו וכו' עד כברכת ה' אלהך אשר נתן לך. והשיאנו וכו' :

וסודר הש"ץ אח התפלה טלה, כדכתיבא לעיל, עד אשר נתן לך, ומתחיל אזהרות, וכשמסיים אומר והשיאנו וכו' ואומר עבודה והוראה, וברכת טהנים ושים שלום : ואומר קדש תתקבל :

סדר תשעה באב

ובתשעה באב ערבית וסחריה ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול, וכשמגיע עד ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין שלם

סדר תשעה באב

עולם בימינו, אומר :

רחם⁸⁰ ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ,
ועל העיר הבויה ואבלה השוממה. הנתונה ביד זרים, הרמסה ביד ערצים
ויבלעה (לגאי יונים) [לגיונות] וירשוה עובדי פסילים. ולעמך ישראל באהבה נתתה
ולורע יעקב ירושה הורשתה. נערה ה' אלהינו מעפרה והקיצה מארץ דויה. נפה
עליה סוכת שלומך כנרה שלום וכחל שוטף שלל גוים, כי אתה ה' באש הצתה
ובאש אתה עתיד לבנותה, שנא' ואני אהיה לה גאם ה' חמת אש סביב ולכבוד
אהיה בתוכה, ברוך אתה ה' מנרם ציון ובונה ירושלים: זו החפלה שמחפליין
ערבית ושחרית⁸¹ ובמנחה :

ובשחרית יורד שליח לצור ומתפלל ככל התעניות, ואומר סליחות בחנון ומרבה,
וענוו בין גואל לרופא, ויחיד אומרה בשומע תפלה כמו שאומר בכל
תעניות, וכך מנהג בשתי ישיבות :

ותשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ה' אלהינו, וכן סדר
קדושה הכי נמי, דכל מקום שאין אומרים ויהי נועם אין אומרים סדר
קדושה. ולאחר שקורא קינות אומר ובא לציון גואל, ואתה קדוש, וקרא זה אל זה,
אבל ודאי ואני זאת בריתי אין אומר, מפני שקראו קינות, ואי אפשר לומר
ואני זאת בריתי אוחס, שיש בסופו לא ימושו מפיו, לפיכך אומר ובה לציון גואל
[ואחס קדוש] וטליה סידרא, וכך מנהג בשתי ישיבות. וכך בקדושה דסדרה
של שחרית אין אומר ואני זאת בריתי כמו בערבית. ומוליאין ס"ת וקורין מן
כי תוליד גנים עד סוף פסקא, ומפטירין בירמיה אסוף אסיפס עד כי באלה
חפאתי נאם ה'. והכי אמר רב נשרוניא בר' הילאי ריש מתיבחה, בתשעה
באב אין קורין אלא שלשה בלבד, והמפטיר בניבא הוא יקרא שלישי, כדרך
שעושין במנחה של יום הכפורים שמי שקורא שלישי הוא מפטיר בניבא. והמפטיר
בתשעה באב לריך לברך לפניו ולאחריה, אלא שבתחלה מברך אחת ולבסוף
מברך שלש, צדיק בכל הדורות, ורחם על ציון, ואת צמח דוד, ורביעיית אין
מברך. ותשעה באב שחל להיות בין בשני בין בחמישי בין באחד בשבת ובשלישי
וברביעי, בשחרית קורין כי תוליד גנים, במנחה ויחל משה. וכך אמר רב נטרונאי
ריש מתיבחה, תשעה באב שחל להיות בשבת, להבדיל בשבת אי אפשר ששחלקו
חז"ל תקנה כדרכ תחליפה בר אבימי אמר שמואל מתפלל אדם של מולאי
שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, דוקא דאין לו יין במוצאי שבת, אבל
במקום שמוצי יין אין עושין כן, וזה שיש לו יין אסור בו באוחס שעה* דאמר
מר ערב תשעה באב לא יאכל בשר ולא ישתה יין, וליפטר מן ההבדלה כל עיקר
אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משכנס חול, הלכך אין תקנה אלא להבדיל
למוצאי תשעה באב, וכך אנו נוהגין, וכך ראינו רבותינו עושים, אבל לא
על

⁸⁰ בירושלמי נכוח על משנה רג"א בכל יום אדם מתפלל י"ח, מתחיל רחם ה' אלהינו, ע"ש כל כוונתו שהיא
קדושה לנשחח כע"ז בקלח שנויים. ⁸¹ באגודת"ס כתיב זכ, ומכא שכן סגודי' מהב במנחה בלבד, ומתשעה
במנחה כר' סגודי' ועי' כתי' .*) עין כתי' סוף תענית ונמור וכו' ס' הק"ז, מה שמניח נשם כ"ז .